

Recenzja

rozprawy doktorskiej p. mgra Marka Paducha

pt. "Ethnosemantics of the concept of happiness in American English and Polish"
(Etnosemantyka pojęcia szczęścia w amerykańskiej odmianie języka angielskiego i w
języku polskim)

Rozprawa doktorska mgra Marka Paducha poświęcona jest pojęciu "szczęście", którego wielowymiarowość uzasadnia bardziej dogłębne badania jego wartości semantycznej, uwarunkowanej, jak zaznacza Autor już we Wstępie, kulturowo (s. 7). Głównym celem dysertacji jest ustalenie definiowanych kulturowo peryferyjnych części znaczenia tego pojęcia dla dwóch odrębnych kultur, amerykańskiej (chodzi tu o Stany Zjednoczone) oraz polskiej, w oparciu o analizę materiału językowego. Cele badawcze pracy oraz zasięg eksploracji materiałowych sytuują rozprawę doktorską mgra Marka Paducha w obrębie prac z zakresu językoznawstwa kulturowego, podejmującego badania relacji język-kultura w oparciu o dokonania językoznawstwa kognitywnego i badającego wzajemne wpływy języka, kultury i ludzkiego poznania.

Całość pracy podzielona jest na dwie zasadnicze, uzupełniające się i tworzące integralną całość, części. Pierwsza z nich obejmuje studium teoretyczne, składające się z dwóch rozdziałów stanowiących jedną piątą całej dysertacji. Zasadniczą częścią rozprawy jest kilkietapowa analiza zebranego materiału badawczego przedstawiona w trzech osobnych rozdziałach.

Cele, metodologia badań oraz narzędzia badawcze zostały jasno sformułowane i szczegółowo przedstawione we wstępie oraz w pierwszym rozdziale rozprawy. Zasadniczo rozprawa ma na celu wykazanie, że semantyka pojęcia "szczęście" jest uwarunkowana kulturowo, co powodowane jest odmiennym systemem wartości w społeczeństwach kulturowo odrębnych, w tym wypadku mowa o kulturach amerykańskiej i polskiej. Analiza słownikowego, literackiego oraz autentycznego materiału językowego w oparciu o kategoryzację, typologię wartości ludzkich oraz wybrany model kultury ma pomóc w skomponowaniu etnosemantyki pojęcia "szczęście" dla obu kultur. Pomniejszym celem pracy

jest wykazanie prymarnej roli kultury amerykańskiej w procesach globalizacyjnych oraz jej wpływu na zmianę systemu wartości młodych Polaków.

Autor rozpoczyna rozważania od dokładnego przeglądu studiów z zakresu różnych nauk społecznych i humanistycznych, tj. filozoficznych, psychologicznych, socjologicznych i językoznawczych, poświęconych pojęciu "szczęście", a także szkół filozoficznych i poszczególnych filozofów, poczynawszy od Platona i Arystotelesa aż do Freuda i Wittgensteina. Podkreślić trzeba bardzo dobrą znajomość literatury przedmiotu, zarówno polskiej, jak i obcojęzycznej, a także umiejętność jej wykorzystania. Przegląd tych prac i zawarte w nich wnioski dotyczące złożoności semantycznej i konceptualnej pojęcia "szczęście" są dla Autora punktem wyjścia do dalszych rozważań.

W swoich badaniach Autor umiejętnie wykorzystuje model kultury autorstwa Geerta Hofstede, który narodowe różnice kulturowe opisuje przy pomocy sześciu wymiarów. Są to dystans władzy, kolektywizm i indywidualizm, kobiecość i męskość, unikanie niepewności, orientacja długo- i krótkoterminowa oraz pobłażliwość i wstrzemięźliwość, z których w recenzowanej pracy wykorzystano pierwsze cztery, przedstawione w starszych publikacjach Geerta Hofstede (1980, 1983, 1984, 1991, 1998). Model ten, choć krytykowany w literaturze przedmiotu, wnosi znaczący wkład metodologiczny i teoretyczny do badań międzykulturowych. Stworzony pierwotnie do opisu relacji biznesowych w środowiskach wielokulturowych, model ten wraz z wymiarami kultur narodowych został w recenzowanej rozprawie z powodzeniem wykorzystany do opisu postrzegania szczęścia w dwu odrębnych kulturach. Szkoda, że Autor dysertacji zrezygnował z wykorzystania szóstego wymiaru kultury narodowej, opisanego w nowszych pracach Hofstede (2011), który odnosi się w sposób bezpośredni do pojęcia "szczęście". Warto byłoby zbadać, czy interesujące Autora społeczeństwa przynależą do kultury pobłażliwości (*indulgence*), pozwalającej na korzystanie z przyjemności życia, czy do kultury wstrzemięźliwości (*restraint*), w której zaspokajanie potrzeb regulują ściśle normy społeczne. W toku wywodu, Autor kilkakrotnie odwołuje się do Hofstede'owskiej metafory kultury jako zbiorowego zaprogramowania umysłu (*software of the mind*, Hofstede 1991), mówiącej o tym, że kultura w sposób zasadniczy kształtuje postrzeganie świata oraz rozumienie pojęć abstrakcyjnych. W tej części rozprawy wątpliwość może budzić nierównomierny dobór autorów aforyzmów: w wypadku aforyzmów angloamerykańskich autorami są poeci, pisarze, prezydenci, przemysłowcy i aktorzy, a więc ludzie sukcesu intelektualnego, artystycznego lub ekonomicznego; w kontraście do nich wśród ich polskich odpowiedników znajdujemy, obok pisarzy i poetów, m.in. pięciu przedstawicieli Kościoła katolickiego, co może mieć wpływ na wynik badań semantycznych

opartych na subiektywnym postrzeganiu szczęścia oraz na treść konkluzji przedstawionych w rozdziałach drugim i piątym. Dla równowagi należałoby włączyć przedstawicieli religii dominujących w Stanach Zjednoczonych. Zasady doboru autorów aforyzmów, jak i samych aforyzmów nie zostały w rozprawie przedstawione. Można się także zastanawiać, czy na podstawie kilku aforyzmów można wysnuwać uogólnienia dotyczące całego społeczeństwa. Dlatego właściwa część analityczna w rozdziałach 3-5, obejmująca ponad pół tysiąca respondentów, stanowi bardziej wiarygodne źródło wniosków końcowych.

Ustalając uniwersalne znaczenie pojęcia "szczęście", Autor wychodzi od prześledzenia kilku definicji słownikowych polskiego leksemu *szczęście* i angielskiego *happiness* oraz przymiotników *szczęśliwy* i *happy*. Istotnym minusem w komentarzu do tych definicji jest brak odniesienia do rozbieżności semantycznej, nawet na poziomie uniwersalnym, między leksemem angielskim i polskim, co znajduje także wyraz w sposobie tłumaczenia polskiego *szczęście* na angielski *happiness* na s. 15, pomijającym drugi polski sens *szczęścia*, tj. angielskie *luck*. Do polemiki zachęca krytyczne ("very shallow", s. 16, "unsatisfactory", s. 17) odniesienie się Autora rozprawy do faktu, że zarówno polskie, jak i angielskie słowniki opisują pojęcie "szczęście" w sposób uniwersalny i obiektywny (ss. 15, 122). Czyż nie taka jest rola opracowań leksykograficznych? Rozprawa zatem skłania leksykografa do zastanowienia się, czy definicje słownikowe powinny w istocie zawierać aspekt indywidualny i kulturowo nacechowany. Najbardziej wymiernym efektem rozprawy, szczególnie w odniesieniu do wspomnianej krytyki uniwersalności hasła słownikowego, byłoby zaproponowanie nowych, pełniejszych definicji *szczęścia* i *happiness*, opartych na wnioskach wypływających z analizy zebranego materiału i wydobywających zarówno uniwersalne, jak i jednostkowe i kulturowe aspekty tych pojęć. Nasuwają się jednak wątpliwości, czy warto zmieniać uniwersalną definicję pojęcia "szczęście", jeśli emocja pozostaje niezmienna, a zmienne, indywidualne i uwarunkowane kulturowo są jedynie źródła czy determinanty tej emocji.

Jeśli chodzi o część teoretyczną, na uwagę zasługuje bardzo bogata, dobrze dobrana i precyzyjnie zestawiona bibliografia, obejmująca opracowania zarówno rodzime, jak też obcojęzyczne. Warto zwrócić uwagę, że Autor korzysta także z najnowszych opracowań. Wątpliwość może budzić jedynie odwołanie się do źródeł nienaukowych (Felicjańska 2016), szczególnie jeśli ich autorzy kopiują jedynie dogmaty niektórych religii. Takie rozwiązanie można jednakże przyjąć, zważywszy na charakter dysertacji, w której peryferyjne części znaczenia pojęcia "szczęście" wywodzi się z wypowiedzi przeciętnego użytkownika języka, który jest zarazem twórcą i odbiorcą kultury w swojej społeczności. W toku wywodu, Autor

nie unika stwierdzeń dość ogólnych, wartościujących lecz nieprecyzujących, co ma na myśli, kiedy pisze, na przykład: "postmodern culture [...] promoting anti-values demolishing the conventional order of the world", "one can seriously doubt if there is still space for man's happiness under the present-day circumstances" (s. 6), albo "in Polish reality [...] there is an ethical and moral chaos" (s. 190).

Niewątpliwie najcenniejszym komponentem rozprawy jest część analityczna oraz wnioski wysnute na jej podstawie. Wartości badawczej nadaje dysertacji bogata podstawa materiałowa, którą stanowią autentyczne dane językowe zebrane przez Autora w postaci ankiet wśród stosunkowo licznej, bo ponad półmiliardowej grupy anglo- i polskojęzycznych respondentów. Warto zwrócić uwagę, że ankietę poddano reprezentantów różnych grup społecznych, wiekowych, itp., stąd można wnosić, że jej wyniki są dużo bardziej obiektywne i wiarygodne niż w przypadku analizy aforyzmów.

Analizę materiałową oraz jej wyniki należy ocenić bardzo wysoko. Jest to wszechstronna i udana próba nakreślenia peryferyjnych części znaczenia pojęcia "szczęście". Wnikliwość analizy polega na zastosowaniu wielorakich czynników w ustalaniu uwarunkowanych kulturowo znaczeń "szczęścia". W tej części rozprawy daje o sobie znać bardzo dobre przygotowanie teoretyczne doktoranta, znajomość i umiejętność wykorzystania literatury przedmiotu oraz umiejętność oceny i wyciągania wniosków. W części analitycznej rozprawy, w celu ustalenia peryferyjnych, kulturowo-zmiennych części znaczenia pojęcia "szczęście", Autor z powodzeniem odwołuje się zarówno do kognitywnych środków opisu, takich jak kategoryzacja, metaforyzacja i aksjologia, jak i do czynników socjometrycznych obejmujących płeć, wiek, wykształcenie, miejsce zamieszkania respondentów, jednak rozprawa nie podejmuje omówienia istoty tych zagadnień od strony teoretycznej. Omówienie teorii metafory oraz zasadności wykorzystania w analizie czynników socjometrycznych wzbogaciłoby podstawę teoretyczną rozprawy.

Do wartościowych elementów rozprawy zaliczyć należy dołączone osobno Aneksy A i B, w których ujęto całość autentycznego materiału badawczego. Pewnym niedostatkim redakcyjnym jest nieumieszczenie w tej części pracy wykazu aforyzmów, które były podstawą części analizy.

W toku opracowania próżno szukać uchybień natury redakcyjno-technicznej. Na uwagę zasługuje niezwykle rzetelne opracowanie redakcyjne oraz bardzo dobrze przemyślane opracowanie graficzne pracy, przedstawiające w sposób konsekwentny i przejrzysty wyniki ankiet. Harmonię przemyślanej i przejrzystej konstrukcji pracy naruszają powtórzenia, których być może nie udało się uniknąć ze względu na szeroki kontekst badań.

Rozprawa doktorska pana mgra Marka Paducha napisana jest jasnym, zrozumiałym językiem. Jako przejaw mniej uważnej korekty należy potraktować stosunkowo nieliczne potknięcia językowe, głównie o charakterze składniowym, które zaznaczyłam na marginesie manuskryptu. Praca jest napisana z zachowaniem stylu akademickiego, choć Autor nie unika wyrażeń wartościujących pozytywnie własną pracę, np. "successfully reveals" (s. 9), "significance of the current study" (s. 8), "extensive analysis" (s. 8), "may have a constructive impact" (s. 29), "of primary importance" (s. 8), "walory rozprawy" (s. 222), "novum naukowe" (s. 222), "rzetelność i wiarygodność badawcza" (s. 222), "rozprawa osiąga swój cel" (s. 223) itd. Harmonię stylu akademickiego naruszają także wyrażenia "ozdobne", niestosowane zazwyczaj w pracach naukowych, takie jak np. "naturally" (s. 8), "obviously" (s. 17), "then" (s. 17), "of course" (s. 27), "surely enough" (s. 32), "to cut a long story short" (s. 25) oraz wielokrotne powtórzenie frazy "to make things clear". W rozprawie znajdujemy także odautorską opinię wartościującą, dotyczącą wyników ankiet przeprowadzonych wśród Amerykanów, która jest krytyczna wobec konsumpcjonizmu amerykańskiego (s. 160).

Na koniec należy podkreślić walory poznawcze pracy, która poza przyczynkiem do opisu peryferyjnych wartości semantycznych pojęcia "szczęście", przedstawia w sposób pośredni, bo poprzez język, zasadnicze różnice kulturowe między dwoma społeczeństwami zachodnimi, które być może przez pryzmat na przykład kultury wschodu mogłyby się wydawać jednolite.

Konkluzje

Przedłożona do recenzji rozprawa mgra Marka Paducha stanowi przyczynek do badań etnolingwistycznych nad złożonością semantyczną pojęcia "szczęście". Decyduje o tym cenny, oryginalny materiał badawczy. Praca przynosi wnikliwą analizę kilkuset autentycznych wypowiedzi oraz aforyzmów, które prowadzą do lepszego zrozumienia uwarunkowanych kulturowo wartości semantycznych pojęć "szczęście" i "happiness". Autor dokonał wszechstronnego przeglądu wielorakich ujęć definicyjnych pojęcia "szczęście", zaproponowanych przez badaczy reprezentujących różne dyscypliny naukowe, a także wykorzystał typologię wartości ludzkich oraz model kultury Hofstedeego w analizie peryferyjnych znaczeń pojęcia "szczęście".

Powyższe uwagi pozwalają na pozytywną ocenę przedłożonej dysertacji doktorskiej jako opracowania dojrzałego teoretycznie i przemyślanego metodologicznie, popartego solidną i sprawnie przeprowadzoną analizą materiałową. Stwierdzam tym samym, że praca ""Ethnosemantics of the concept of happiness in American English and Polish"

(Etnosemantyka pojęcia szczęścia w amerykańskiej odmianie języka angielskiego i w języku polskim) spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim, i wnioskuje o dopuszczenie mgra Marka Paducha do dalszych etapów przewodu doktorskiego.



dr hab. Alicja Witalisz

Katedra Językoznawstwa Angielskiego

Instytut Neofilologii – Filologia Angielska

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Kraków, dn. 27 marca 2017 r.